



## За малко изъ царството на Родопитѣ.

ПЪТНИ БѢЛѢЖИ.

(Продължение отъ I книга).

Утренната служба въ „св. Петка“. — Стариятъ дѣдо хаджи. — Архимандритъ Н. Гологановъ и мисли по Верковичевитъ „Веда Славянъ“. — Напуштаче мѣнастирътъ за пътъ къмъ Бачково. — *Взимаша вода и гледна къмъ полето*. — *Гонда вода* назъ Станимана. — Въ Бачково.

Сутринята въ зорѣ ни събуди черковната камбана. Бѣше св. Недѣля. Макаръ недоспали и уморени, ний трѣбваше да се намѣримъ на утренното богослужение, което въ тихитѣ и отдалечени отъ свѣтския шумъ мѣнастирски катове напомня и прѣнася мислено човѣка въ оная древна епоха на първитѣ християнски врѣмена, когато свѣтлото учение на Голготския мъченикъ е било възприемано тъй свето, чисто и възвишено, както е билъ светъ и чистъ Божествения му учитель-основатель. Далечъ отъ земнитѣ суетности, отъ тъй много наплодилитѣ се нервни възрѣвния на днешното човѣчество, което търси и гѣти само къмъ земнитѣ блаженства, въ такива уединени катове духътъ нѣкакъ си като че се отърсва, очиства отъ суетното, издига се високо въ една сфера, дѣто благоговѣйнитѣ настроения безъ да щешъ настапватъ. Душа-

та, уморена, прѣситена и плесенясала отъ съврѣмненния вихъръ, се усѣща въ такива настроения по-чиста, по-бодра и по-спокойна. Не напраздно човѣшката психология е схванала това, та набожното селско население тъй е привързано къмъ светитѣ обители.

Черквицата, бѣдна, скромна, безъ всѣкаквъ блѣсъкъ, бѣ празна отъ богомолци тоя день. Само една прѣгърбена отъ тежестта на годинитѣ си бабичка-селянка заедно съ сѣна си бѣше подранила отъ нѣкое ближно село. Тя стоеше седешкомъ прѣдъ иконостаса и се кръстѣше постоянно. Сигурно тая бабичка, съ крѣпка и пълна вѣра къмъ лѣкаря надъ лѣкаритѣ, бѣ дошла да попроси изцѣление за нѣкой незнаенъ намъ тѣлесенъ или душевнъ недѣгъ.

Слѣдъ отпускъ черква ний се видѣхме съ прѣстарѣлия дѣдо хаджия, почналъ вече слабо да дочува и бавно да говори, ала още крѣпкъ физически. Дѣдо хаджия е родомъ отъ Самоковъ, роденъ е около 1825 год., дошълъ е на 11 годишна възраст въ чумовото врѣме въ мѣнастиря, дѣто е билъ единъ неговъ уйчо калугеръ. По врѣмето на Кримската война се рѣкоположилъ за неромонахъ, билъ извѣстно врѣме и въ мѣнастиритѣ «св. Кирикъ» и въ «св. Недѣля». Около 1860 година станалъ игуменъ на «св. Петка», изхвърлилъ грѣцкитѣ книги отъ мѣнастиря и обявилъ и себе си и мѣнастиря за български. Станимашкитѣ гърци и Пловдивскитѣ грѣцки владици много го прѣслѣдвали, ала приятелството му съ Тѣмрашлията и нѣкои отъ Станимашкитѣ богати турци го запазили. По врѣме на възстанието дѣдо хаджия «давалъ достѣпъ на нѣкои отъ апостолитѣ, които слѣдъ Свѣшаровския пожаръ въ Пловдивъ се прѣснали и укрили отъ турското око. Дѣдо хаджия на свои срѣдства е възпиталъ и нѣколко бѣдни българчета, отъ които единъ е сегашния запасенъ генералъ Петруновъ, съ когото той много се рада. Той помни много работи изъ обществения строй и черковнитѣ борби тогавъ въ Станимака и околността му. Съ една дума дѣдо хаджия е отъ старитѣ българи, добъръ патриотъ и чистъ и симпатиченъ аскетъ.

Замѣстникътъ му и фактическиятъ днесъ управителъ на мѣнастиря, отецъ Николай Гологановъ, е по-малкъ отъ 60 годишна възраст, но пѣргавъ, бодъръ и крѣпкъ. Той е отъ родътъ на извѣстнитѣ Гологановци въ Неврокопско, братъ на прочутия събирачъ на Верковичевитѣ Веди. Хрумна ми на умъ да го попитамъ за тия митични пѣсни, които такъвъ голѣмъ шумъ дигнаха на врѣмето си въ учении свѣтъ. Отецъ Н. Гологановъ ми каза, че по онова врѣме е билъ учителъ въ нѣкое Неврокопско село и че братъ му е слушалъ и записвалъ пѣснитѣ отъ стари помаци изъ Неврокопско, Мелнишко и Тиквешко, слѣдователно тѣ сж вѣрни и за никаква мистификация и дума не може да става. Струва ми се, че въпросътъ за достовѣрността на Ведитѣ и още не бива да се счита за окончателно разрѣшенъ. Наистина, самъ покойниятъ Верковичъ прѣзъ 1893 година лично споходи нѣкои помашки села изъ Чепинската котловина, за да трѣси слѣди отъ

тѣхъ тамъ, прѣзъ 1891 год. Одринскиятъ руски консулъ г. Лешинъ пропитува по цѣлото Ардино корито и между другото го занимаваше и въпросътъ за Вeditъ, ала нищо не можѣ да се налучка за тѣхната достовѣрностъ ни отъ единия, ни отъ другия.



По фотогр. на К. Савовъ.

Помакия въ байремската си прѣмѣна изъ Родопитѣ.

При това и отъ до сега събранитѣ народоучни материяли изъ Ахъ-челебийскитѣ и Рупчоски помаци никаква вариация на Вeditъ не се е още указала. При все това едно щателно изучаване помашкитѣ покраини и битѣ въ Западнитѣ Родопи, мѣстото, дѣто сѣ ужъ записвани Вeditъ, до сега не е ставало. А само слѣдъ едно проучване ония покраини отъ вѣща рѣка ще рѣши окончателно

въпросътъ. Жално е, че отъ 30 години насамъ имѣ благоприятни моменти да се направи това, ала отдѣто трѣбваше да се стори нѣщо, не го сториха. По своята архаичностъ на Ведитѣ трѣбва добръ да се проучатъ задъненитѣ и тъй да се каже архаичнитѣ помашки покраини, за каквито нито Чепино, нито долината на Арда могатъ да се зематъ отъ грамадия Родопски лабиринтъ, на всѣкъдѣ усѣянъ съ самобитно помашко население. Отецъ Николай Гологановъ ме увѣряваше, че той самъ е виждалъ единъ отъ тия старци помаци, що и ж пѣли на брата му, ала името му не помни сега.

На обѣдъ ний напуснахме „св. Петка“ и се опатихме за Бачковския мѣнастиръ, ала не прѣзъ Станимака, а прѣко прѣзъ билото, що тъй грандиозно стѣрчи надъ Бачково и Станимака. Тая мѣстностъ бѣше непозната за всички ни и въпрѣки труднитѣ по тия мѣста, съ които пѣкои ни обезкуражаваха, нашето любопитство ставаше по-големо. Уловихме пътятъ нагорѣ по склона надъ мѣнастирътъ за с. Чаушово. Пътътъ прави зигъ-загове по рѣтътъ, който е полу покритъ съ дребенъ храсталакъ повечето отъ люлякъ. Последниятъ бѣ въ разцвѣта си и даваше приятна меризма, па и покриваше до нѣкъдѣ грозотата на мѣстността, която тукъ е отъ синь и бѣлъ варовникъ, а самиятъ пътъ каменливъ и уморителенъ. Слънцето току-що се обръщаше къмъ западъ, печеше силно, като че бѣ прѣзъ юлий, и ний, макаръ че се намирахме вече въ планината, потънали бѣхме въ потъ. Мѣстността носи името *Анатемитѣ*, проклето мѣсто, което е общо, както се виждаше, и съ голитѣ каменисти увеси отъ западъ на склона съ срѣщу Асѣновата крѣпостъ. Водачътъ ни, младъ момъкъ отъ сел. Горно-Арбанасъ и надаръ въ мѣнастирътъ, ни повтори сѣщото прѣдание за вѣроломната бабичка, що издала защитницитѣ въ крѣпостъта <sup>1)</sup>.

Чакъ слѣдъ единъ часъ и половина тежко и уморно катерене по рѣтътъ едва доловихме студено изворче, единствено на едно-такова разстояние отъ мѣнастирътъ нагорѣ. Отъ тукъ нагорѣ вече храсталакътъ става по-едъръ и се прошарва и съ борови дървета тукъ тамъ. Изворчето носи името *Башивата вода*; кой знае защо-му е дадено такова неприятно име, когато то заслужава по-друга участъ. Седнахме, утолихме жаждата си, па се полюбувахме и на хубавата гледка къмъ полето, що се открива отъ тоя склонъ. На западъ Пловдивътъ остава затуленъ, ала къмъ севѣръ просторътъ на полето спира въ тъмносиния силуетъ на Сторо-планинската верига, чиито върхове цѣлинички бѣха още обвити въ своята зимна прѣмѣна. Полето, прошарено отъ угари и зеленѣещи се ниви, тукъ тамъ съ купчини или единични листнали дървета, отъ такава височина е просто прѣлестъ. По-наблизо къмъ политѣ на Родопитѣ се виждаха и селата, прѣснати изъ чудната равнина. Подъ насъ е селцето Червенъ, съ червени угари царевица. Сигурно отъ чер-

<sup>1)</sup> Вижъ „Родопски напѣдъкъ“ год. III. 1905.

вениканата пръстъ, която прѣобладава тукъ въ политѣ на Родопитѣ, е дадено и името му *Червенъ* или *Цървенъ*. Къмъ изтокъ единъ склонъ, спуснатъ отъ Родопитѣ като клинъ къмъ полето, загражда просторътъ къмъ понататъкъ. Той обхваща единъ тригълникъ, вдаденъ къмъ планината, това е Тополовската котловина съ проломътъ на втрѣ въ Родопитѣ—Тополовския проходъ. На скло- нътъ личатъ отдѣлни конусообразни връхове, отъ които по-важни сѣ *Драгойна* и *Буковската планина*. Отсамъ, къмъ западъ, нис- китѣ му части сѣ голи, безлѣсни, съ ярове по политѣ му. Топо- лово е мушнато въ самото ущеле въ прохода, ала не се вижда; затулено е отъ валмиститѣ поли на Родопитѣ. Обаче селата Горно и Долно Арбавасъ, Пранга, Арапово, Новаково и др. ясно се очертаватъ въ равнината.

Слѣдъ още половинъ часъ стигнахме вододѣла между *Безово* надъ Станимака и рѣта надъ „св. Петка“. Пътътъ за Чаушево продължава да се възвива къмъ югоизтокъ, а ний по козя пътека тръгнахме къмъ западъ. Тукъ склонътъ образува малка сѣдловинка съ названия на стари черквици „св. Архангелъ“ и „св. Никола“, сигурно стари оброчища, тъй много изобилни изъ Родопитѣ. Отъ сѣдловината нагорѣ настѣпва млада и тѣта борова гора, която свършва чакъ на самия връхъ, наричанъ *Черни връхъ*, а до него *Димгалъ-гедикъ*. Отъ сѣдловината се спуснахме надолъ въ стрѣм- ното, голо и каменисто дере, наричано *Куру-дере*, което излиза срѣщу Асѣновата крѣпостъ. Минахме го и пакъ завихме по срѣщ- ния склонъ, а слѣдъ малко настѣпихме въ чудна млада борова гора въ землището на Станимака. Тия гѣнки сѣ дълбоки проломи, ниско голи и канаристи, а отъ половината на горѣ съ гѣсти гори, се виждатъ чакъ отъ Пловдивъ. Намъ се щѣше да се изкачимъ чакъ горѣ, дѣто казватъ, сѣ полянчести мѣста и които свършватъ надъ Бачково въ гигантски скали, отъ които едната се казва *Чер- вената стѣна*, ала нито пътятъ знаехме, па и неможехме да стиг- немъ вечерта въ манастирътъ, а пъкъ да ношуваме горѣ, не бѣхме приготвени. Червената стѣна е послѣднитѣ спускове на из- точния гребенъ, що дѣли водитѣ на Станимашката рѣка. Тѣ сѣ частъ отъ Чаушовската планина, която излиза отъ главното Срѣдно- Родопско било при върховетѣ му Ениканъ и Чилъ тепе надъ срѣд- ното течение на р. Арда. Спусковетѣ отъ Чаушовската планина къмъ полето сѣ нѣгдѣ полегати площи съ много гѣнки по тѣхъ, а нѣгдѣ по стрѣмни, но най-стрѣмни и величествени сѣ тѣ къмъ ущелето на Станимашкия „Чай“ отъ Бачковския манастиръ до Станимака.

Слѣдъ единъ часъ и нѣщо въ летва посока отъ Куру-дере по алеята на чудно красива и прохладна борова гора стигнахме прочутата *Гонда вода*. Това е единъ изобиленъ чучуръ-изворъ кристална и студена като ледъ планинска вода, що дава вълчи апетитъ на стомаха. Отъ тукъ до Станимака по Куру-дере може да се слѣзе най-много за два часа. Отъ Гонда вода къмъ юго-за- падъ по склонътъ се низатъ една до друга омайни зелени по-

лянки, обиколени като съ вѣнецъ съ стройни борики. Отъ тѣзи полянки гледата къмъ полето и къмъ вътрѣшния лабиринтъ на Родопитѣ е чудесна. Рѣдки сж у насъ градове, които въ своята близка околностъ да иматъ такива чаровни мѣста. Станимака въ това отношение стои на първо мѣсто.

Ний, българитѣ, сме чудно индиферентни къмъ своето си. Ний не познаваме земята си, хубоститѣ и богатствата, които природата на българското отечество има. Прѣди двѣ години бѣше поникнала между нѣколцина любители на природата въ Станимака идеята да образуватъ единъ видъ акционерно дружество, та слѣдъ нѣкоя година да си построятъ членоветѣ му взаимно-образно лѣтни къщички на Гонда вода и околността ѝ всрѣдъ боровитѣ гори. Съ врѣме и козята пътека съ малко почистване може да стане хубавъ пътъ за коне и пѣшъ, а пъкъ разстоянието отъ Станимака до Гонда вода е най-далечъ 3 часа, тъй щото лесно би ставало слизането въ града за пабавяне съестни продукти. Съ тая идея, реализирана, ще имаме въ Пловдивско, особено за Пловдивъ и Станимака, чуденъ по всичко лѣтенъ курортъ, какъвто втори мъчно би се намѣрилъ на такива сгодни условия. Какво стана отпослѣ съ тая замисль, наистина, отлична за осъществяване, не зная, обаче намъ по-нѣкога идватъ хубави идеи, лошото е, че нѣма хора да ги привеждатъ въ изпълнение. Думата въ случая иматъ пакъ Станимашката интелигенция и общински власти тамъ да направятъ отъ свои градъ мѣсто, което би привличало масса посѣтители лѣтъ.

Изминахме полянкитѣ и се спуснахме надолѣ низъ стрѣмнинитѣ за селото Бачково, сгушено като птиче гнѣздо въ дълбоката малка котловина по течението на рѣката. Привечеръ бѣхме вече въ мѣнастирътъ, разположенъ на горния поиздигнатъ край въ котловината и около на единъ километръ далечъ отъ самото селце.

---

Бачковскиятъ мѣнастиръ и малко история за него. — Прадъ новооткрития гробъ на патриархъ Евтимий. — Ущелето на рѣката и Сливовъ долъ. — Сръща на помаци и българи-киреджии. — Юговскиятъ ханища. — Селцето Нараченъ.

---

Бачковскиятъ мѣнастиръ има друга обстановка; материално той е първиятъ между всички други мѣнастири въ Южна България. Въ минали години той е ималъ посѣтители-поклоници чакъ отъ Бѣломорската равнина. Владѣ много имения: дюкани, магазини, воденици, лозя, работна земя и пасбища съ гори. Отъ неговитѣ доходи гръцкиятъ елементъ въ Станимака се е крѣпилъ и издържалъ своитѣ училища. Една частъ отъ годишнитѣ му приходи се е внасяла и въ Цариградската патриаршия. Както се знае, той е билъ втория грузински мѣнастиръ на полуострова. Съграденъ е въ 1084 година отъ грузинецътъ Григорий Пакурианъ, високъ чиновникъ и пълководецъ въ Византия и облагодѣтелствованъ отъ византийскитѣ императори на врѣмето си, а най-много отъ

Алексий Комнинъ. При все това отпослѣтъ му въ своя уставъ изрично е постановилъ, че той е съграденъ само за грузинци и че никакъвъ инокъ или другъ служащъ и работникъ отъ грѣцка народностъ не бивало да се приема въ мѣнастирътъ. Отпослѣ, когато тая страна отъ врѣме на врѣме, а особено при Асѣновцитѣ, е попадала и въ българското царство, и българскитѣ царе сѣ се отнасяли съ почитъ къмъ тая обител и сѣ я обдарявали съ своята щедростъ. Какъ и кога е попадналъ той отпослѣ въ грѣцки раце, не се знае точно. Отъ 12—14 години Бачковскиятъ мѣнастиръ мина въ български раце. Голѣма частъ отъ именията му и вътрѣшнитѣ сѣклопѣчности обаче се указаха различни отъ неговитѣ дългогодишни господари-грѣцитѣ. Указа се, че и библиотеката му грижливо е унищожена и никаква диря отъ нея не е останала. Нѣма никакво съмнѣние, че въ Бачковския мѣнастиръ е имало цѣнни старобългарски писмени и други паметници. Фрескитѣ, що изобразяватъ Асѣновския царски родъ въ старинната гробница при мѣнастирътъ, които фрески грижливо сѣ покрили съ разни грѣцки образи и надписи отпослѣ, свидѣтелствуватъ за това. Та и самото унищожаване мѣнастирската библиотека отъ бившитѣ му господари-грѣцитѣ твърди тоя фактъ. Защото, ако библиотеката би състоела само отъ грѣцки книги, то не само че би се очувала до днесъ, но и грѣцкиятъ шовинизъмъ би проглушилъ свѣтътъ за това. Че тоя мѣнастиръ е игралъ видна роль въ отношение и самитѣ планини, въ които нѣдра се намира, че той е съхранявалъ цѣнни спомени и за миналото на Родопскитѣ поселения, служи още и тоя фактъ: въ една грѣцка кондика за мѣнастирскитѣ посѣтители и настоятели изъ цѣла Южна България има отбѣлѣзано и сегашното помашко село Богутево, съ означение името на мѣнастирския настоятелъ въ него. Кой знае, но 14 години изминаха, откакто Бачковскиятъ мѣнастиръ е вече въ наши раце, и до сега би трѣбвало да се прослѣди и изучи неговата история възъ основа на съжднитѣ запазени работи и прѣдания за него, а пъкъ при едно грижливо вѣщо прѣтърсване неговитѣ къшета безъ друго би се извадило и нѣщо несъгледано и незнайно за по-ранното му унищожаване, или по-право погрѣчване.

Другаритѣ ни съ нетърпѣние желяеха да видятъ новооткритиятъ гробъ на славния български светителъ, Търновскиятъ патриархъ Евтимий. Прѣдъ самата входна отъ западъ врата на главната мѣнастирска черква е новонамѣрения гробъ. Бѣше похлупенъ съ една голѣма стара врата, наоколо бѣха поставени други отломки пакъ отъ врата въ хоризонтална посока, а отгорѣ на това бѣ туренъ единъ голѣмъ кръстъ отъ зеленина надъ самия похлупакъ. Отъ страна до стѣната бѣше горешето кандилце.

Енергичниятъ и интелигентенъ игуменъ отецъ Пансий Пастиревъ, откривателъ на гроба, го нѣмаше въ мѣнастирътъ. Той е назначенъ, ако се не лъжемъ, нѣкъдѣ протосингелъ въ една отъ нашитѣ митрополии. Сегашниятъ игуменъ, възрастенъ човѣкъ, а сѣщеврѣменно и единъ отъ участницитѣ при откриването на гроба,

изглеждаше, че не му се желае да се впуска въ историята на находката съ неприятноститѣ по нея, неприятности все отъ типичната българска мнителност и егоизъмъ.

Въпросътъ съ откриването на гроба бѣ отъ първостепенна важностъ за нашата история, и националното ни достолѣние изискваше да не се оставя тъй въ забвение само съ едно хвърляне сѣмето на съмнѣнието. Той прѣдизвика не малъкъ интересъ и вънъ между ученитѣ въ славѣнскитѣ страни, ала за жалостъ всичко мълкна.

Азъ не желая, па не му е и мѣстото тукъ да досаждамъ на търпѣливия читателъ, какво е вътрѣшното състояние, въ което прѣди и сега се е намирала и намира тая отъ рѣдко оцѣлѣлитѣ исторически обителъ-старини. Обаче материалното състояние днесъ на тоя мѣнастирь,\*) неговото минало, мѣстонахождението му и най-послѣ и самото му назначение като мѣсто, дѣто уморената и изложена на свѣтовни грижи и съблазни душа трѣбва да намира въ такивато мѣста на поклонение едно истинско вътрѣшно облекчение, едно възвишено религиозно обновление и поука, наложително изискватъ по-друга дѣйностъ, по-далеченъ взоръ въ уредбата му.

Едно ново нѣщо ни направи приятно впечатление: отъ двѣ години насамъ Св. Синодъ е открилъ пѣвческо училище за приготвяне черковни пѣвци по източното пѣние. Повече отъ 40 души ученици изъ разни краища имаше съ двама прѣподаватели. Състоятелнитѣ плащатъ годишно по 120 лева за храна, отопление и освѣтление на мѣнастиря, а бѣднитѣ се освобождаватъ. Това е едно хубаво и полезно дѣло. При религиозния упадѣкъ въ послѣдно врѣме, при отклонението на младата наша интелигенция отъ религиозно-духовнитѣ потребности, нашитѣ черкви постепенно се лишаватъ и отъ богомолци, и отъ добри пѣвци.

Намъ се щѣше да посѣтимъ и изворитѣ на изобилната мѣнастирска вода, ала нѣмá врѣме, та го оставихме на завръщане. Сутринята прѣди обѣдъ напуснахме мѣнастирьтъ. Дѣдо игуменъ имá любезността да ни даде и едно муле, за да си прикачимъ вѣщитѣ. Подзахме новотрасирания пътъ, който държи лѣвия брѣгъ на рѣката. Отъ него добръ се вижда и стариятъ пътъ, който до Юговскитѣ ханчета държи десния брѣгъ и послѣ се слива съ новия.

Стариятъ пътъ на три километра върви покрай самата рѣка подъ виснали каменаци — канари. Работници разбиваха твърдитѣ канари, други зидаха горнището на единъ голѣмъ камененъ мостъ за новия пътъ. На много мѣста пътникътъ трѣбва да слиза отъ мулето и върви пѣшъ. Стариятъ пътъ чакъ до с. Нарѣченъ отива все въ десно въ самитѣ ребра на склонътъ, който е гъсто покритъ съ разнообразна листовна гора, прошарена съ липови дървета. Тѣхнитѣ пепелеви листа придаваха една особена пѣстрота на зелената гора. Единъ часъ отъ мѣнастиря е „Сливовъ долъ“, дълбоко

---

\*) Бачковскиятъ мѣнастирь, въпрѣки разграбването му отъ гърцитѣ, днесъ има годишенъ приходъ отъ около 80 хиляди лева.



врѣзана гънна въ гребенѣтъ, въ дъното на която грамадни величествени канари, покрити съ млада гора, се ширятъ и отъ двѣтъ му страни и като че допиратъ небето. Сливовъ долъ се минава по малко каменно мостче, подъ което въ праговито легло се пѣни долчето съ чиста като стъкло балканска вода, ту се губи изъ проломитѣ, ту блика като че на ново извира. Сливовъ долъ въ турско врѣме е билъ прочута касаница. Тамъ сѣ устроивали най-сполучливитѣ си засади хищницитѣ — разбойници и ограбвали кървавия потъ на бѣднитѣ планински пѣтници занаятчи и кираджии. Въ канаритѣ, състоещи главно отъ варовникъ, се червѣятъ дупки — пещери, нѣкои отъ които сѣ толкова голѣми, че могатъ да побератъ цѣло стадо овце. Такава една пещера — подмола стѣрчи и въ самия Сливовъ долъ надъ мостчето, и тя се нарича Гюндюзки ханъ, защото бѣднитѣ помаци кираджии отъ с. Гюндюзца и зимно врѣме прѣношуватъ съ добитѣцитѣ си въ нея, тъй като за тѣхната досущъ нищожна киреджийска печала не сѣ градскитѣ и селски ханища, дѣто трѣбва да се плаща по 10 стотинки ятакъ параса.

Минахме долѣтъ, който добръ се вижда срѣща въ гористия склонъ. Изъ тия шумаци и прохладни усой, пълни съ свѣжъ и ароматенъ горски въздухъ, човѣкъ не може се насити, нemoже да усѣти и никаква умора. Тѣй продължава пътуването цѣли 2 часа, дѣто пътятъ се раздѣля на една полянка: единъ отива за с. Югово, а другъ се спуща ниско да прѣмине Юговската рѣка и продължи главната рѣка. На полянката всрѣдъ царевичеви и житни нивици стѣрчатъ стари дѣбови дървета, а по между имъ има гармади и покрити съ мѣхъ камъни, които личатъ, че сѣ били отъ нѣкакви постройки. Мѣстото се казва „Тритѣ черкви“, но какво прѣдание има спазено за тѣхъ, никой отъ запитванитѣ работници неможа да ни каже, освѣнъ това, че нѣкое си врѣме е било мѣнастирь.

Тукъ до самия пѣтъ въ стрѣмнинитѣ се намиратъ и новитѣ Юговски ханчета — малки, груби и мръсни постройки на Юговци притежатели, които тукъ отгледватъ по десетина вози и овци, продаватъ на пѣтницитѣ мѣтеница и недопечено чеверме, па за чудо приготвятъ и боза и халва, на които вкусътъ само помацитъ могатъ да разбиратъ. Надъ самитѣ ханчета високо стѣрчи гористиятъ връхъ, наричанъ *Киселецъ*. Той е на клонѣтъ отъ Червената стѣна чакъ до Юговската рѣка, дѣто се завива въмъ юго-изтокъ. По продължение на цѣлото си пътуване до Нарѣченскитѣ бани ний срѣскахме на всѣка крачка, дѣто рекли, българи и помаци изъ Рупчоскитѣ села, съ натоварени на дрезгливитѣ си и измачени кончета и муленца разни видове дървета, дѣски, дикани и други материяли за Станимака. Поскъпняването на горскитѣ материяли отъ нѣкоя година насамъ доста силно раздвижи планинскитѣ жители и имъ създаде повечко срѣдства за коравиятъ тѣхенъ залягъ. До неотколѣ горитѣ въ Родопитѣ току-речи нѣмаха никаква стойностъ и значение за мѣстния поминѣкъ. Само суровъ материялъ за гориво лакомо се свалише отъ алчни за печалби търговци —

търци и българи въ Станимака и Пловдивъ и сладостта на това опустошение хубавитѣ иглолистни гори изъ Родопитѣ усѣщаха само тѣ, а черноработниците мѣстни жители даваха своя физически трудъ безцѣнно. Днесъ положението, на и понятието сж значително измѣнени. Горитѣ почнаха да се цѣнятъ по-високо, отколкото работната и слабо плодovitа планинска земя, и всички погледи на мѣстното население сж обърнати къмъ тѣхъ. Обаче и тукъ настѣпи една неразбория и неправилностъ, които надали би измѣнили въ по-добро помиячния животъ на масата. Състоятелни и хитри гърци и българи отъ Станимака и мѣстнитѣ села по всички околни и явни пѣтища обсебватъ всѣки по-годеиъ комплектъ гора, строятъ бичкии и др. и по тоя начинъ „малкитѣ води се събиратъ въ голѣмитѣ“, а на черпийтъ работникъ пакъ ще остане коравия и плѣсенясълъ залъгъ. По пѣтьтъ за Нарѣченъ рѣката бѣше пакъ пълна съ дърва за гориво, които надничари помаци караха по водата за Станимака. Въ тия скрити мѣста въ послѣдно врѣме се чуватъ доста непрѣпорѣчителни сдѣлки на алчни хора, които дори и съ крути и вандалски заплашвания и тѣмъ подобни се стремятъ да използватъ момента какъ и какъ да отнематъ парчето горица, ливада и нива за аркъ и пр. отъ изоставения отъ всички селянинъ — Родопчанинъ.

Пѣтьтъ до Нарѣченъ е старъ, тѣсепъ, криволи по склонѣтъ и ту се възвива нѣкъдѣ нагорѣ, ту се слуша надолъ да прѣскочи нѣкое долче или падина. На много мѣста минува прѣзъ такива урви, че ужасъ обзема цѣлото ти тѣло, когато обърнешъ очитѣ си надолъ къмъ бездната каменаци и скали, подъ които буйно шуми рѣката. На други мѣста пѣкъ се подвирате подъ такива увиснали като въ въздуха голѣми балвани камъни, прѣдъ които настрѣхватъ космитѣ и които ти се струва, че ей сега ще се люшнатъ връзъ главата ти и понесатъ съ себе си всичко, що е прѣдъ тѣхъ и подъ тѣхъ. Такива страшни *увеси* има почти по цѣлото продължение на пѣтя отъ Станимака до Чепеларе; ала най-ужасна е тѣхната гледка при Бачковския мѣнастиръ и при селото Нарѣченъ. Ако нѣкъдѣ се срѣщнатъ два товарни добитѣка, или единъ товаренъ и единъ празенъ, разминаването имъ е много мъчно и много рисковано. Доста е само едно малко сбутване помежду имъ, за да се намѣри единиятъ въ безднитѣ, дѣто тѣлото му става на мръвки. А такива случки сж твърдѣ чести и обикновени, и мнозина нещастници сж изгубването на едничкия си съ голѣми лишения и мъки припечаленъ конъ или муле оставатъ до животъ лишени отъ най-главната си опора и за тѣй мъчния си поминѣкъ. Ако се случи срѣща при таква лоши мѣста, то единиятъ непрѣменно трѣбва да се повърне назадъ, дѣто намѣри мѣсто поразширено отъ пѣтя, за да се отбие и проправи свободенъ пропускъ на другия.

Родопчанитѣ сж до нѣкъдѣ и вѣжливи хора и носятъ отпечатѣци на робството и на тегловния си животъ. Това особено се забѣлѣзва при срѣщата имъ съ хора външни, въ които тѣ виж-

дать интелектуалното имъ или обществено прѣимущество. Въ такива случаи Родопчанитѣ ще повърне добитѣцитѣ си и ще те чака да подминешъ. Особено това се забѣлѣзва у помацитѣ, когато у българитѣ изъ нѣкои Рупчоски села не рѣдко ще срѣщнете и една нахална упоритостъ, прѣдъ която, ако ви се случи и нѣкое нещастие, плодъ на тая упоритостъ, той ще си подмине хладнокрѣвно, па дори и злорадно ще наведе ушитѣ си и побърза да липса отъ мѣстото на случката. При все това съ старитѣ кираджии не е тъй. Такъвъ е готовъ да пожертвува и врѣме и трудъ и ви помогне всѣчески при грозна случка: падане на добитѣкъ, прѣкачурване на товарѣтъ му, постанване и др. подобни, каквито случки сѣ обикновени при пътуването изъ тия диви и дивни планини.

За антрополога, психолога и социолога при пътуването имъ изъ Родопитѣ има неизчерпаеми източници. Взирайте се яие въ тия пустали, мършави и измѣчени кончета и мулета, съ овѣхтѣли и дрипави семерчета, съ скѣсани вѣжа и погрѣзи, често пѣти навързвани съ парцали отъ скѣсани дрехи и пояси, какъ мъчително мѣкнатъ своитѣ тежки товари изъ тия пушинаци и опасни стрѣмнини, дѣто често пѣти безмѣлвни, покорни на своята зла сѣдба, посрѣщатъ и смъртъта и ставатъ храна на звѣроветѣ и хищнитѣ птици. Гледате вие тѣхнитѣ стопани слѣдъ тѣхъ, одрипавени, съ скѣсани навуща и царвули, съ блуждаещи погледи, съ черни, прѣгорѣли, мършави и измѣчени физиономии, съ залъгъ черенъ, недопеченъ рѣжевъ или овесенъ хлѣбецъ, какъ скитатъ при такива мъчни условия съ дни за нѣколко лева, за да плащатъ държавни тегоби и поддържатъ единъ силомъ животъ на много-членно мизерно сѣмейство. Гледате тия пусти усои, тия дивни канари, тая изтощена, недостатъчна и слаба работна земя и се чудите що за животъ, що за хора сѣ тия нещастни сѣщества. Прѣнесете се за минутка и въ хубавитѣ и гладки тротоари въ нашитѣ голѣми градове, въ украсенитѣ салони съ всевъзможнитѣ удобства и комфортъ, въ шумния и пѣленъ съ угоди човѣшки градски животъ, отправите мислитѣ си и по-далечъ въ съврѣмения човѣшки строй и пр. и пр., помѣчките се да направите едно сравнение, па се погнусите отъ дѣнъ душа, плаюнете. . . . и гледате бързо да устремите погледа си въ нѣкоя вълшебна канара, грозна, величествена, ужасна, дано да разпрѣснете тоя роякъ мисли, които тъй злѣ сѣ се натрупали въ главата ви, като че ще прѣснатъ мозъка ей сигичка.

Да, драги и търпѣливи читателю, надникнете въ дивнитѣ нѣдра въ Родопитѣ, налюбувайте се тамъ съ природнитѣ красоти и вижте, колко мъченически е живота на тия планински нещастни обитатели, колко е коравъ залъга хлѣбъ за тѣхъ.

Едва ли оставаха още три часа до заникъ слънце, когато отминахме бѣдното и мизерно селце Нарѣченъ, за което има прѣдаване, че е най-старото селце въ Рупчоса, ала и най-бѣдното и най-нещастното: то отъ паметивѣка не се увеличавало никакъ, а си оставало все такова малко (30 — 40 къщи) и все тъй мизерно

и мръсничко. Това са дрипави, едвадържащи се дървени кашурки, от които се подават дръхли, жълтеникави и измачени от бѣднотия и труд човѣшки фигури, единствената услада на които е гиздавата планинска природа. Едно малко оживление се виждаше около двѣтѣ мръсни бакалнички отъ работници по пътя. За чудо въ една отъ тѣхъ се гущеха въ козиневи дисаги и десетина бутилки бира, лукъ, който българинѣтъ въ тия мѣста никога неможе си допусна въ живота. Казаха ни, че са из италианцитѣ-работници, иначе щѣше да бъде гатанка неотгатаема за насъ.

Питахме единъ старъ Нарѣченецъ, защо селцето имъ е ужъ най-старото тѣдѣва, а пъкъ е най-малко и бѣдно. „Наше село, каже той съ самодоволство и погѣделичкано честолюбие, е не само най-старото, ами е бигото и най-голѣмо: броило е 700 къщи и се е казвало *Кючюк* (тамбала, ала единъ път като дохождалъ владиката, спяналъ му се коветъ въ каменитѣ, владиката падналъ, ядосалъ се и въ ядѣтъ си анатемосалъ (проклелъ) селото и оттогава насетнѣ не прокопсало“.

---

Нарѣченскитѣ бани. — Мѣстоположение и околностъ. — Люти долъ и прѣданше за него.

---

Отъ Нарѣчепъ до банитѣ са около 3 километра пътъ все по лѣвния брѣгъ на рѣката. Стигнахме виръ вода отъ потъ и първата ни грижа бѣше да се изкапемъ и измиемъ отъ прахѣтъ и потыа. Тѣхниятъ съдържателъ и виновникѣтъ да станатъ малко много достъпни за хората е бай Иванъ, Юговецъ, бившъ чиновникъ и твърдѣ радушенъ и добъръ човѣкъ. Тоя день го нѣмаше, та ханчетата вардѣше слугата му, българче бѣжанче изъ Ахъ-челебийско. Въ новата сграда, която бае Иванъ си е строилъ самъ, своя собственостъ, имаше само двама Станимакалии търговци-дървари, а вечерята дойдоха и други хора, та компанията се увеличи и оживи. На другия день пристигна и бай Иванъ и ни сюрпризира съ вкусна планинска прѣсна мръсна и пестърва.

Бай Иванъ прѣзъ зимата е ставалъ кметъ въ Югово, та оставилъ своето имение разнебитено малко. Въ дюкянчето му нѣмаше почти нищо за ядене, ако не земаме въ смѣтка черния домашенъ хлѣбъ, малко сухъ фасулъ и оцетъ. Благодарение, че бѣхме се натъкмили съ провизия, а то инѣкъ кой знае що би станало при вълчия апетитъ, какъвто отваря цѣрителната банска вода и планинската природа. Та бай Иванъ отъ друга страна имаше и право да бъде тѣй отпуснатъ къмъ своитѣ интереси, защото сезонѣтъ бѣ още далече, а тѣй рано да приготви едно друго, кому ще го продава.

Но да видимъ мѣстоположението на тия единствени за сега по съставѣтъ на водата си минерални извори въ Родопитѣ.

Двата успоредни склона, въ междината на които е дълбоко врѣзаното легло на рѣката, тукъ се поразтварятъ, та даватъ на

мѣстността по-откритъ крагозоръ, а ниско въ рѣката се образува една малка и равна поляпка, прѣвѣрната въ работна земя — ниви на Шейтанкьовци. Десниятъ склонъ се спуска по-наведено. току-речи стрѣмно, и цѣлъ е покритъ съ хубава и млада листвена гора, която къмъ върховетъ се замѣнява съ боръ. Насрѣща полянката тоя склонъ прави една силно дълбока гъпка, въ дъното на която тече бистро студено поточе, наричано „Люти долъ“. И отъ двѣтъ му страни горѣ въ висинето стѣрчатъ голѣми стѣнвити канари, които отъ полянката изглеждатъ като недосегаеми чѹдовищни великани. Най-прѣдниятъ къмъ рѣката се казва „Зареница“ и „Зарѣтъ“, а задъ него другиятъ — „Соколъ“. На Зареница имало ужъ нѣкакво старо кале, което и сега именуватъ „Самуградну калѣ“. Името му показва естествената непристъпность на тоя връхъ. За него съществува едно любопитно прѣдание, което гласи за слѣдното приключение въ далечното минало: при дожджането на турцитѣ горѣ надъ върхътъ е била крѣпостъта, за която е имало достѣпъ само отъ едно мѣсто — отъ полянчестото било, що се слива къмъ югъ изъ планината, Радова наричана. Крѣпостъта имала кой знае по какви съображения врата и надъ самата пропасть. Защитниците дълго врѣме юнашки се бранили, ала като видѣли, че повече немогатъ се удържѣ, направили на нападателитѣ една измама. Тѣ изпразнили крѣпостъта една нощъ, па отворили вратитѣ и отъ двѣтъ страни. Нападателитѣ турци навлѣзли въ крѣпостъта и въ дрезгавината, като видѣли отворени и другитѣ врати надъ пропастьта, помислили, че има още продължение и скрити скривалища. Това било сутринъ прѣди изгрѣвъ слънце. Единъ по единъ по тая оптическа измама, каквито не сѣ рѣдкость въ планинитѣ при такива природно скрити висини, пропаднали изъ страшната канара надолъ въ дълбинитѣ. Отъ труповѣтъ и кървитѣ на хората и конетѣ имъ долѣтъ се заприщилъ и вмерисалъ. Отъ тогава е и останало името му „Люти долъ“. Увѣрять, че въ страшната скала и днесъ се виждала забучена староврѣмска жѣлѣзна стрѣла, ала е невъзможно да се достигне до нея и се извади. Гледката на самата виснала надъ дълбокия и съ чудна гора покритъ Люти долъ е красива, величествена и поетична. Прѣзъ срѣщния пѣкъ склонъ срѣщу Люти долъ се изкачва стрѣмна пътека за с. Югово, прѣкъ пѣтъ отъ него за ущелето къмъ Хвойна — Чепеларе<sup>1)</sup>.

Отсамниятъ пѣкъ склонъ, лѣвниятъ, дѣто е полянката и изворитѣ на банята, не е ни толкова стрѣменъ, ни тѣй гористъ. По неговитѣ ребра прѣобладава дребенъ храсталакъ, прошаренъ съ тукъ-тамъ малки голи и съ слаба почва работни мѣс а. Тоя склонъ постепенно се възвишава и образува върхътъ „Баба“, срѣща Червената стѣна и Луковитския долъ подъ селото Бачково. Ниско въ полянката и отъ двата брѣга на рѣката изобилватъ орѣхови дър-

<sup>1)</sup> Алчната за печалби човѣшка рѣка изглежда, че и качествия Люти долъ въ близко бъдеще ще бѣде оголенъ и ожобенъ. Най-мѣлѣмо въ тукъ натрупани мѣтри дърва, изсѣчени прѣзъ миналата зима и приготвени за сваляне въ Станимака за продажъ.

вета, лѣщаки, дрѣнове, сливи и други оводни дървета, а въ самата рѣка и въ Люти долъ изобилва мрѣната и шаревата пестърва. Нашитѣ горски власти добръ се сѣтили, ако и късно, да обявятъ за охранителна площта около банята, ала хубавия Люти долъ надали ще могатъ да запазятъ отъ опустошение.

Банята е въ сѣверовизточния край на полянката до надъ самата рѣка. Пътътъ минава до самата нея, ала новото трасе — бледения коларски пътъ — е прокарано подъ нея по брѣгътъ на рѣката. За сега банята е съ единъ басейнъ за къпане, малко примитивенъ, покритъ и съ двѣ станчки при него за прѣобличане. Подъ банята, между рѣката и сегашния пътъ, се намира единъ голѣмъ камѣтъ съ нещери, въ които отъ всички страни капе вода отъ сѣщия съставъ. Това показва, че главниятъ изворъ на тая лѣчебна вода не е цѣлъ каптиранъ. Освѣнъ това около полянката все по лѣвия склонъ на много мѣста се виждатъ малки течения поточета изъ тинясалитѣ каменаци и съ бѣли солни осадки. Това пъкъ показва, че тукъ, около полянката по склонътъ има още много неизвѣстни и неоползотворени изворчета отъ сѣщия съставъ минерална вода. Свойствата на тия минерални изворчета, както и на самата банска вода, не сѣ добръ изучени, химически анализъ е извършванъ въ лабораторията на нашата санитарна дирекция въ София, ала и той не може да се има за пълно достовѣренъ, защото не е правенъ на самото мѣсто и отъ всички въ това мѣсто изворчета на такава вода. Прѣзъ 1904 год. г. Добревъ, химикъ-професоръ въ Софийския университетъ, самъ лично идва въ Нарѣченскитѣ бани да ги изучава, ала и неговиятъ резултатъ не знаемъ какъвъ е. Отъ първия анализъ се знае, че Нарѣченската баня е алкаличва, съ прѣобладаещъ натриевъ, магнезиевъ и калиевъ бикарбонати и въглена киселина. Отъ една медицинска комисия на чело съ г. Дръ Пискулиева прѣзъ 1893 год. Нарѣченската баня бѣ посѣтена и разгледана мѣстността ѝ. Тая комисия въ своя си рапортъ се произнесе, че тая баня по хубавото си мѣстоположение около (700 м. надморско равнище), при близкитѣ борови гори, при планинския си климатъ, при изобилието на козе млѣко и грозде и при солената си алкалична вода е твърдъ годенъ мѣсто за една лѣчебница за катарални и грѣдни болести, и че водата по естеството си приличала на Глайхенбургската минерална вода.

И наистина, въ послѣдниятъ години Нарѣченската баня почна да се посѣщава отъ хора съ стомашни недѣли и отслабналъ организъмъ, и асѣн, който е прѣкаралъ нѣкой и другъ денъ въ нея, я напушалъ доволенъ. Водата въ басейна има + 26 В и за пиене е много приятна, а за къпане не ще и дума. Колкото повече стоишъ въ басейна, толкова по-бодръ се усѣщашъ. Пие се много и чудотворно дѣйствува на стомаха, че не можешъ да го наситишъ: такъвъ вълчи апетитъ възбужда тя.

Нарѣченскитѣ бани, до колкото се знае, сѣ едни отъ рѣдкитѣ минерални извори по съставътъ си у насъ и тѣмъ прѣдстои добро бъдеще, ако у насъ еднакво се обърщане внимание на асѣ-

младъ, къмъ всички кѣтове отъ нашето отечество. И колкото има за сега, то се дължи на единъ младъ и енергиченъ нашъ лѣкарь, Д-ръ Кесяковъ, въ битността си за нѣколко врѣме само Пловд. окруженъ лѣкарь. Днесъ никой и не помисля за тѣхъ. Пловд. окруженъ съвѣтъ на първо мѣсто има думата въ случая.

Обратно за Бачковския мѣнастирь. — Клувната. — На пътъ за Станимака. — Асѣновата гвѣнѣсть. — Врѣщане въ Пловдивъ.

Двѣ нощи и единъ день бѣха достатѣчни да се почувствуваме съ една промѣна и физически, и душевно въ тая чаровна природа, тиха, безмѣлвна, ала неизказано животворна. По сѣщия пътъ на другия день се върнахме пакъ въ Бачковския мѣнастирь. Надвечеръ, придружени отъ единъ монахъ, ходихме да видимъ и Клувната.

Клувия е грѣца дума, означавала гвѣздо. По-вѣрно име надали би се намѣрило за изворитѣ на буйната мѣнастирска вода, които се намиратъ верѣдъ изполинскитѣ канари въ Червената стѣна като въ орлово гвѣздо. Отъ мѣнастирьтъ до самитѣ извори разстоянието е около  $\frac{3}{4}$  отъ часъ пѣшкомъ, или съ конь. Какго започва вододѣлния склонъ отъ височинитѣ надъ Станимака и св. Петка между Тополовския проломъ и тоя на Чепеларската рѣка, надъ Бачково се закривява къмъ изтокъ, та разгваря ущелето и се образува котловинката, въ която се намира Бачковския мѣнастирь. Това е единъ видъ прѣчупване на бѣлото подъ остъръ жгълъ, въ дѣното на който е Клувната. Огъ севѣрната страна остава стѣрчаща въ висинето Червената стѣна, дѣто човѣшки кракъ е невъзможно да се изкачи, тѣй канариста и стрѣмва е висотата ѝ. На срѣща ѝ пакъ сѣщо такава е стрѣмнина, но по-полегата и не тѣй висока, но пѣкъ обрасла съ хубава гѣста гора отъ букъ, габеръ и липа. Двѣтѣ висоти се доближаватъ, та помежду имъ се образува дълбоко врѣзана и тѣсна гвѣнка, въ дѣното на която изтича водата и излиза до самия мѣнастирь. Пѣтътъ, собствено козя пѣтека, излиза отъ мѣнастиря и държи лѣвата страна на долчето. Цѣлото му легло, както и висотитѣ на около, сѣ чистъ варовникъ и поради това водата по течението си е издѣлбала проломътъ и образувала шупливи валма отъ камъни, тѣй наричанитѣ смърчъ. На мѣста водата се е врѣзала дълбоко между змиевидния проломъ, та едва се вижда мѣстото ѝ, другадъ тя излиза и се разлива по въ широко, а на повечето мѣста тя скача шумно, сърдито и стремително отъ прагъ на прагъ и образува пѣнливи като сребро водопадчета, отъ които единъ се намира и надъ самия пътъ при входа на мѣнастиря. Вечерната хладина, що иде отъ бѣлото по тѣсното ущеле, трѣсъкътъ на кристалната вода, която лудува изъ каменацитъ, и стѣрчащитѣ изполини — канари и чуки наоколо правятъ чудна картина, каквато само природата е въ състояние да нарисува. Не напразно основателитѣ на мѣнастиря на врѣмето сѣ избрали тая Родопска гвѣнка за мѣсто на душевно съзерцание и спасение.

Слѣдъ изминаването на около единъ километъръ отъ мѣнастиря, десниятъ гористъ склонъ изведнажъ те поразява съ своята голота, току-що причинена отъ опустошителната човѣшка рѣка. По цѣлото ребро на долчето чакъ горѣ току-речи до върховетѣ му гиздавата му млада горичка е изсѣчена до дървце и срината ниско въ дѣното на голѣми камари за проданъ. Тѣжко впечатление прави на пътника тая несмислена посяпка. Отецътъ монахъ ни обясни, че Бачковската община си строела училище. Та за да навакса паричнитѣ си срѣдства, горскитѣ власти ѝ позволили да оголи тая природна красота. Чудно, наистина, за нѣкакви си хилядо или двѣ хиляди лева най-много, позволило се е да се изгуби, може би за винаги, една природна хубостъ, едно чудно инакъ богатство, което съ вѣкове е било пазено, расло и красило тая поетична гѣнка. И прѣдставете си, че усѣчената гора е била все млада, грижливо пазена и разредявана отъ настарѣлитѣ дървета. Сега при оголяването ѝ пороиътъ ще смѣкчатъ и тѣй слабата почва и ще се озѣбятъ и отъ тая страга голитѣ каменаци, дѣто никога не може поникна дървце.

Когато се стигне въ дѣното на гѣнката, канаритѣ се сближаватъ тѣй силно, че вече по-нататѣкъ човѣкъ не може се промѣкна. Тукъ именно въ разтлата грамада отъ камѣни блика отъ земята водата. Това е Клувията. Едно отъ тѣзи изворчета е вградено въ малко параклисче съ довольно широка ограда наоколо отъ камененъ зидъ. Прозорцитѣ и вратата на параклисчето бѣха изпочупени, стѣнитѣ му изподраскани, зографията изпокъртена, а както въ параклисчето, тѣй и въ оградата имаше нахвърляни гниепци всевъзможни парцали отъ дрехи. И вѣроушитѣ, у които модното врѣме не е могло още да поколебае вѣрата въ Прѣмудрия Творецъ, идватъ тукъ да търсятъ изцѣление и получатъ нова сила и полетъ къмъ неугасващия свѣтилникъ. И грѣхъ, и срамъ правятъ тия, що сѣ оставили въ такава немара тия хубави и свети за мнозинството мѣста.

Надъ този параклисъ въ канарата е образътъ на Богоматерь, а отдесно на една височинка другъ параклисъ. И по канарата, и по стѣнитѣ съ моливъ и вѣгленъ сѣ надраскани всевъзможни фрази и имена на ученици, посѣтители, възрастни и пр. и пр. Какво сѣ искали да покажатъ тия хора съ своитѣ драсканици и обезобразяване тѣзи безмѣлни и въ нищо неповинни камѣни и стѣни? Или съ липсата на възпитаностъ и благоприличие ний трѣбва да демонстрираме и въ най-скрититѣ и невинни кѣтове въ природата?

До смръкване ний се любувахме въ тая тиха величествена мѣстностъ, дѣто пигмейството на човѣка най-добрѣ и най-ярко се чувствува.

На другия день намъ прѣдстоеше пътъ о врѣме да стигнемъ въ Пловдивъ и като учители да се намѣримъ на празникътъ на св. Славѣнски равноапостоли Кирилъ и Методий. Пътътъ отъ мѣнастиря, собствено отъ Бачково до Станимака, върви все по лѣвия



брѣгъ и ту слиза ниско въ рѣката, ту пакъ се изкачва по ребрата на склона̀тъ. Поправенъ е наново прѣзъ 1898 година, довольно широкъ, ала при все това ко̀га съ мѣка се движи по него. Рѣката тече подъ висецитѣ канари и храсталаци въ самото подножие на срѣщния, източния гребенъ, който на мѣста се издига стрѣмно въ висинето и прави чудни и разнообразни форми: ту голи шилести чуки на варовити канари, ту сипести ярове и пѣсачникъ, ту дребни и спуснени ниско храсталаци, а по върховетѣ тъмно зеленѣещи се борови гори, но малки и прошарени, а не тъй цѣли и кичести, каквито изъ вѣтрѣшността по билата Родопски. Лѣвиятъ склонъ е по-полегать, на мѣста образува по-голѣми гѣнки, съ по-рѣдкѣ храсталакъ и съ висещи оазисчета по него на малки парченца ниви и лозя, плодъ на грижлива рѣка и упоренъ трудъ и воля. Изъ това дълбоко канаристо уще́ле, по което рѣката стремглаво бѣ́те водитѣ си у изобилни каменаци, сутрешното и привечерно пътуване лѣтъ е просто омайно. На около ти лѣха чистъ и прохладенъ планински вѣтрецъ, който чувствувашъ, какъ благотворно влива бодрость и животъ и въ душата ти, и въ тѣлото ти. Сега новата трасировка на държавното шосе напуща съвсѣмъ стария пътъ и държи нивото на рѣката по на една опрѣдѣлена, ако се не лѣжемъ, 8 метра височина<sup>1)</sup>. Стигнахме Асѣновата крѣпость. Двама отъ другаритѣ ни отидоха да я разгледать, а другитѣ се спрѣ́ха на пътя до нея да ги чакать. Та тя и безъ това прави та́жно впечатление на пътника още при първо виждане, какъ нашата българска небрѣ́жност не мари и за тъй скѣднитѣ остатѣци старини, а ги оставяме на стихийнитѣ сили и човѣшкото невѣжество постепенно да ги доразрушавать. Това е и грѣшно, и срамно. Асѣновата крѣпость току-речи е срината, а сводѣтъ на хубавата старинна червяница въ нея прѣзъ 1904 год. землетресението съсипа, нарани и стѣ́нитѣ, та сега и овчаритѣ и козаритѣ да не могатъ да намиратъ подслонъ въ лошо врѣме за дребнитѣ си стада, както напрѣдъ. Светотатство и не едно и двѣ. Прѣди нѣколко години офицерското тѣло отъ 21 полкъ хубаво се бѣ́ше завзело да реставрира тая рѣ́дка и мила историческа светиня, събрало бѣ́ и една малка сума въ начало, дига се доста шумъ тогава и по вѣстници, па послѣ на ново се подига тоя въпросъ и въ Станимашката дружба, и министерството на народната просвѣта ужъ щѣ́ше да поеме и самó грижата за това, па, ако се не лѣжемъ, и специална комисия бѣ́ше назначена да проучи въпроса и даде своето мнѣ́ние и проектъ, но за жалость всичко заглѣхна, забрави се.

#### Българска работа.

Крѣпостѣта съ червяницата се намиратъ надъ една канара въ пай-тѣсната частъ на уще́лето и само отъ западната страна е дос-

<sup>1)</sup> Не съмъ инженеръ-техникъ, но ми се струва, че тая покрайна ще си е пакъ безъ пътъ. защото подпорнитѣ стѣ́ни по сегашната трасировка сж сухи витоне въ самата рѣ́ка, та при идването ѝ ще ги завлича, каквото вече и прѣзъ тая пролѣтъ се е случвало.

тъжна. Ниско рѣката се вие въ тѣсно каменисто дѣно и прави завои съ дълбоки сини вирове. Срѣщниятъ склонъ тоже е каменистъ, глухъ и пустиненъ; а по-нагорѣ тъкмо срѣщу самата крѣпостъ сѣ легендарнитѣ „Анатеми“. Сега канарата ще се разсича, за да мине новото шосе тъкмо подъ самата черквица, и при работенето му твърдѣ е опасно да не пострада съвършено и самата старина.

Нашата немарливостъ и огъ друга страна е показана отъ освобождението насамъ, като и още не е почистено поне засипаното дѣно на черквицата, не сѣ правени никакви разкопки на извѣстни мѣста въ крѣпостъта тукъ, дѣто сигурно би се намѣрили нѣкои цѣнни старинни находки. Самата Станимашка община съ малко срѣдства би направила това отъ своя бюджетъ, а нашето учителство тамъ би и подтикнало и насърдило, ако то можеше да жертвува малка частъ отъ своитѣ прѣдълги занимания все съ „висши“, дълбоки и широки философски проблеми въ живота плусъ посторонна материялна загриженостъ. Не уже ли 30 годишенъ свободенъ животъ не ни е още достатъченъ да прѣминемъ отъ дѣтинство въ възрастността?

Слѣдъ два часа и половина, когато слънцето вече приближаваше срѣдата на своя лѣтень пътъ, ний стигнахме въ града и се отбихме за малко да си починемъ въ метохътъ.

Метохътъ е голѣма стара сграда съ десетки стаи за хора, хамбари за храна, обори, плѣвни и голѣми изби съ грандиозни линове и бѣчви. Произведенията на мѣнастирскитѣ лозя, ниви и ливади въ околността на Станимака тукъ се прибиратъ. Тукъ се намиратъ и постоянно служащи, работници и нѣкой монахъ за надзоръ отъ мѣнастирското братство. И гости отъ далечнитѣ полски покраини, ако замръкнатъ въ Станимака и не могатъ да продължатъ пътятъ ся до мѣнастирътъ, въ метохътъ отсѣдватъ и прѣнощуватъ.

На западъ отъ метохътъ край града се намира и още едно параклище називаще се „св. Иванъ Прѣдтеча“, по конструкция и стилъ като Асѣновата черквица при крѣпостъта и гробницата въ мѣнастирътъ. Намъ не оставаше време да идемъ и на самото мѣсто да видимъ и тая старина.

Привечеръ слѣдъ шестъ дневно бродене изъ царството на хубавитѣ Родопи ний бѣхме си вече въ Пловдивъ, бодри и съ укрѣпнала мисль, че дивната Родопска природа е прокудила тифузнитѣ бацилъ отъ организма ни.

Пловдивъ, 1907 г.

Недѣлевъ.